

Sözün Tarihi - Tarihin Sözü

EDEBİYAT VE TARİH İLİŞKİSİ

Editörler

Samet Çakmak

Mustafa Göleç

Hülya Ürkmez

Büşra Ay Açar

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

2022

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI: 49

SÖZÜN TARİHİ-TARİHİN SÖZÜ: EDEBİYAT VE TARİH İLİŞKİSİ

Editörler: Samet Çakmak, Mustafa Göleç, Hülya Ürkmez, Büşra Ay Açar

e-ISBN 978-605-2386-52-1

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları

Zeyrek Mahallesi Büyükkaraman Cad. No: 53 Fatih / İstanbul

Tel: 0212 521 81 00

Faks: 0212 521 84 84

Web: www.fsm.edu.tr

E-Posta: yayinevi@fsm.edu.tr

Yayınevi Sertifika No: 47914

İstanbul, Aralık, 2022

Tasarım: Zeynep Küçüker

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kütüphanesi CIP

Sözün Tarihi-Tarihin Sözü: Edebiyat ve Tarih İlişkisi / editörler

Samet Çakmak, Mustafa Göleç, Hülya Ürkmez,

Büşra Ay Açar – İstanbul: Fatih Sultan

Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2022.

640 s. ; 24 cm. – (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yayınları; 49)

e-ISBN 978-605-2386-52-1

I. Edebiyat ve tarih

I. Çakmak, Samet

II. Göleç, Mustafa

III. Dizi

PN50/.S69 2022

801.95/SÖZ 2022

Copyright © Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2022

“Sözün Tarihi-Tarihin Sözü: Edebiyat ve Tarih İlişkisi” kitabında yayımlanan yazıların yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Kitabın yayın hakkı Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'ne aittir. Kitabın hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt yöntemiyle veya başka bir yöntemle çoğaltılamaz, bir veri muhafaza sisteminde saklanamaz veya iletilemez. Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.

HARBİN EDEBİYATA YANSIMASI: 19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAKİ SAVAŞLARI ROMANLARDAN OKUMAK

Ebru Deęe Güven¹

Giriş: Harp-Edebiyat-Roman İlişkisi

Edebiyatın temelinde insan ve toplum yer alır. İnsan ve toplum yaşamında meydana gelen hemen her olay yüzyıllar boyunca edebiyatı etkilemiş, çeşitli edebi ürünlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Edebiyat ve edebi ürünler toplum hayatının söze ve yazıya aktarılmış şekilleridir. Bu aktarım toplumun çok küçük bir kesimi hakkında olabileceği gibi toplumlarda etkisini hissettiren büyük olaylarla da ilgili olabilir. Bir toplumda karşılaşılabilecek en önemli olayların başında savaş gelir. Savaş bir toplumun nüfusunu, ekonomisini, sosyal ve siyasi yapısını, kısacası bütün özelliklerini değiştirebilecek güce sahip bir hadisedir. Savaşlar toplumların kaderlerini belirlemede önemli rollere sahiptir. Toplum yaşamında bu kadar önemli bir yeri olan savaşların edebiyata aksetmemesi elbette ki mümkün değildir. Savaşlar edebiyatı ve edebi ürünleri yakından etkiler.

Birbirinden uzak gibi görünen savaş ve edebiyat kavramlarının birleşmesiyle *savaş edebiyatı/ harp edebiyatı* adı verilen bir edebiyat alanı ortaya çıkmıştır. Harp edebiyatı farklı araştırmacılar tarafından farklı başlıklarla isimlendirilmekle birlikte ortak görüş doğrultusunda *savaş sırasında oluşan edebiyat* ve *savaş sonrası oluşan edebiyat* olarak iki başlık altında incelenmektedir. Duman, “*Savaş Edebiyatı*” başlıklı çalışmasında savaş esnasındaki edebiyatın çoğunlukla lirik-epik şiirlerle şarkı ve türkülerden meydana geldiğini, savaş sonrası edebiyatın ise savaş sırasında oluşana kıyasla hacimce daha kalın hikâye ve roman gibi türleri kap-

1 Öğretim Görevlisi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yabancı Diller Yüksekokulu, Türkçe Bölümü (ebru.dege@gmail.com)

sadığını belirtmiştir.² Farklılıklarıyla birlikte her iki başlıkta da ürünler askerlik ve savaş hakkında bilgiler verilir; kahramanlık, fedakârlık, milliyetçilik gibi duyguları yansıtır.

Batıda harp edebiyatının tarihi köklü ve zengindir; Batılı yazarlar ilk çağlardan itibaren yaptıkları savaşları edebi ürünlerine yansıtarak hacimli bir harp edebiyatı kitaplığı oluşturmuşlardır. Bu kitaplıkta destanlardan şiirlere, hikâyelerden romanlara kadar farklı edebi türler yer almaktadır. Türk edebiyatında ise harp edebiyatı Türk tarihinin aksine görece yeni bir kavram olarak karşımıza çıkar. Geçmişte savaşçı ve göçebe bir toplum yapısına sahip olan Türk milletinin tarihinin harplerle, zaferler ve yenilgilerle örülü olduğu bilinen bir gerçektir ancak bu zafer ve yenilgiler edebiyata ve edebi ürünlere yeterli ölçüde yansıyamamıştır.

Türk harp edebiyatının taksonomisini ele alan Özgül kronolojik bir tasnifle 19. yüzyılı sınır olarak çizer. Harp edebiyatı kapsamındaki gazavatnâme, fetihnâme, zafernâme gibi türlerin yanı sıra destan, türkü, ağıt gibi türler de yüzyıllar boyunca gelenekli harp edebiyatına örnek oluşturmuştur. 19. yüzyıldan itibaren ise modern edebiyatın başlangıcıyla birlikte harp edebiyatı hikâyeye, roman, tiyatro, hatırat, mektup gibi modern formlarda karşımıza çıkmaya başlar.³ Modern formlarda oluşturulan edebi ürünlerde harp çoğunlukla aşk ve entrikanın oluşturduğu karmaşık ilişkilerle iç içe yer alır.

Türk harp edebiyatında savaş tasvirlerini anlatan parçalar, savaş sırasında heyecan, coşku veya üzüntü gibi duygularla kaleme alınan şiirler gibi mevcut edebiyat geleneğinin de etkisiyle oluşturulan ürünler azımsanmayacak derecede fazladır. Roman başta olmak üzere 19. yüzyılla birlikte edebiyatımıza giriş yapan modern türlerde ise harplerin yansımaları görece daha sınırlıdır. Türk harp edebiyatında roman türü büyük gibi gelişim göstermemekle birlikte bütünüyle de ihmal edilmemiştir. Harpleri konu alan romanlarımız vardır.

19. yüzyıl hem Türk tarihi hem de Türk edebiyat açısından önemli değişim ve gelişmelerin yaşandığı dikkat çekici bir yüzyıldır. Öncelikle Osmanlı Devleti 19. yüzyılla birlikte kaybedilen savaşlar neticesinde duraklama devrinden çöküş devrine geçer. 1853-1856 yıllarını kapsayan Kırım Harbi'nden sonra ödeyebileceğinden daha fazla borç alan Osmanlı Devleti ekonomik bağımsızlığını yitirir. 93

2 Harun Duman, "Savaş Edebiyatı", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 58/Sayı 1, (2018), 99-110.

3 Metin Kayahan Özgül, "Harp Edebiyatına Harbî Bir Bakış", *Çankırı Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu*, ed. Ömer Çelik (Ankara: Berikan Yayınevi, 2014), 1-18.

Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti için yıkıcı olur. Balkanlardaki hâkimiyet kaybedilir, bazı Osmanlı toprakları elden çıkar ve toprak bütünlüğü bozulur. Balkanlar ve Rumeli'den Anadolu'ya göç dalgası yaşanır. Osmanlı yönetimindeki Rumları sürekli isyana teşvik eden Yunanistan ile 1897 Osmanlı-Yunan Harbi yapılır. 19. yüzyılın son savaşı zaferle sonuçlanır ancak zaferin etkisi kısa sürer. Osmanlı Devleti 20. yüzyılda Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi çok daha büyük ve tahripkâr savaflara girer.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ikinci yarısında yaptığı Kırım Harbi, 93 Harbi ve 1897 Osmanlı-Yunan Harbi Türk harp edebiyatını yakından etkilemiştir. Kırım Harbi, 93 Harbi ve 1897 Osmanlı-Yunan Harbi edebiyatımızda roman, hikâye, şiir, tiyatro gibi edebi türlerde farklı yönleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Kırım Harbi'nin Edebiyatımıza ve Roman Türüne Etkileri

Rusya 18. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti üzerinde egemenlik kurma çabalarını 19. yüzyıla birlikte artırır; Kudüs'teki kutsal yerleri ve Osmanlı topraklarındaki Hristiyan azınlıkları himaye etme talebi kabul edilmeyince 1853'te son bulur. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eder. Fransa ve İngiltere'nin katılımıyla büyüyen savaş 1856'da sona erer. Kırım Harbi'nin Osmanlı Devleti için sonuçları olumsuzdur; Kırım Türkleri birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalır. Savaş masrafları yüzünden Osmanlı ekonomisi zarar görür; aldığı dış borçlarla ekonomik bağımsızlığını kaybeder. Silistre Kuşatması ile Sivastopol Kuşatması Kırım Harbi'nden artakalan önemli hadiseler olarak hafızalarda yerini alır.

Kırım Harbi Türk edebiyatına çeşitli edebi türler aracılığıyla doğrudan ve dolaylı olarak aksetmiştir. Kırım Harbi öncelikle eski edebiyat ürünlerimizden gazavatnâme ve zafernâmelerde karşımıza çıkar. Salih Hayri'nin *Kırım Zafernamesi/ Hayrabat*, Ahmed Rıza'nın *Manzume-i Sivastopol* ve Süleyman Şâdi'nin *Muzaffername* gazavatnamelerindeki savaş tasvirleriyle harp zihinlerde canlandırılır. Türkü, ağıt gibi halk edebiyatı ürünlerinin çoğunlukla savaşın getirdiği coşkun duyularla söylendiği bilinmektedir. Kırım Harbi'nde de *Sivastopol Türküsü* başta olmak üzere *Sürûri'nin Yürüyüş Destanı*, *Hayâlî'nin Silistre Destanı*, *Bezmi'nin Sivastopol Destanı* söylenmiş ve kaleme alınmıştır.⁴

Tanzimat devrinde başlayan modern edebiyatımızda Kırım Harbi'nden izler bulunmaktadır. Ziya Paşa ve Abdülhak Hamid Tarhan'ın Kırım Harbi ile Sivastopol Kuşatması konulu şiirleri vardır. Kırım Harbi en vurucu etkiyi ise tiyatro

4 Ömer Çakır, "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler I: Kırım Harbi (1853-1856)." *Turkish Studies* Yıl 4/Sayı 1-II (2009), 1823-1874.

türünde yapmıştır. Namık Kemal'in 1872'de kaleme aldığı *Vatan Yahut Silistre* adlı oyunu sahnelenen ilk tiyatro olma özelliğinin yanı sıra Kırım Harbi ile Silistre Kuşatması'nı ele alması bakımından önemlidir. Namık Kemal oyununda İslam Bey-Zekiye-Abdullah Çavuş gibi oyun kişilerinden yola çıkarak Silistre'nin Rus ordularına karşı cesurca savunulmasını başarıyla işler. İzleyiciler milliyetçi ve vatansever duygularla örülü oyundan o kadar çok etkilenir ki sokaklarda çeşitli milliyetçi gösterilerde bulunur. Bu durum yazarın sürgüne gönderilmesine sebebiyet verir. Mehmet Sadeddin'in *Tuna Yahut Zafer* adlı tiyatrosu da Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* etkisinde aynı yıl kaleme alınarak Kırım Harbi'ni konu edinmiştir.

Toplum yaşamında meydana gelen olaylar farklı edebi türlere farklı zaman aralıklarında akseder; şiir ve tiyatro gibi türlerde olay zamanı ile eserin kaleme alınma zamanı birbirine yakınken roman türünde olay zamanı ile eserin kaleme alınma zamanı arasına yüzyıllar girebilir. Kırım Harbi'nin Türk romanına yansması da uzun yıllar sonra gerçekleşmiştir. 1853-1856 Kırım Harbi Türk romanında 1980'lerden itibaren görülür. Sevinç Çokum'un *Hilal Görününce* adlı romanında Kırım Harbi ele alınmaktadır.

Öykü ve romanlarında Türk tarih ve coğrafyasında yaşanan gelişmelere değinen Sevinç Çokum ailesinin bir bölümünün Kırmımlı olması sebebiyle Kırmıma ayrı bir değer atfederek *Hilal Görününce* adlı romanını bütünüyle Kırmı Türkleri üzerine kurar. Yazarın 1984 yılında yayımladığı *Hilal Görününce* romanı Kırım Harbi'nin cephede ve cephe gerisindeki yansımalarını Kırmı Türklerinden olan roman başkışileri Nizam Dede-Giray Bey-Arslan Bey isimlerindeki roman kişileri aracılığıyla gösterir. Roman savaşın en çarpıcı şekilde devam ettiği dönemi, Kırmı Türklerinin maruz kaldığı eziyet ve haksızlıkları yansıtan bir ayna işlevine sahiptir.⁵

Hilal Görününce romanına "Felekzede Arif Çelebi Sözüne Şöyle Başladı" başlığıyla giriş yapılır. Dede Korkut ile benzer niteliklere sahip olan Felekzede Arif Çelebi Kırmı ahvali ve Kırmımlı Nizam Dede ile yakınlarına ait bir hikâye anlatacağını belirtir. İlk bölümünde 1853 tarihi atılan romanda başkışı Nizam Dede ve ailesi Arslan Bey ve Giray Bey aracılığıyla Kırım Harbi'nin ortaya çıkış sebepleri, Rusların Kırmı Türklerine uyguladıkları zulüm ve Kırmı Türklerinin Osmanlı Devleti'nden ayrı kaldıkları için yaşadıkları sorunlar anlatılır. İgor Gregoroviç adlı roman kişisi Rusların Kırmı Türklerine yaptıkları kötülükleri gözler önüne

5 Ayvaz Morkoç, "Sevinç Çokum'un Hilal Görününce Romanında Kırmı Türkleri." *Turkish Studies*, Yıl 6/Sayı 4 (2011), 221-231.

seren bir temsilcidir. Romanın sonunda Kırım Türklerinin kurtarıcılarında biri olarak görülen Arslan Bey Ruslar tarafından tuzağa düşürülür. Kırım Türklerinin durumu belirsiz bırakılır. Roman “Felekzede Arif Çelebi Sözü nü Şöyle Bitirdi” başlığının ardından sona erer.

Sevinç Çokum romanında yalnızca Kırım Harbi ile Kırım Türklerinin yaşadığı sıkıntıları anlatmakla kalmamış, Kırım’a ve Kırım Türklerine özgü yaşayışa, kültür ve geleneğe de destansı anlatımlarla yer vermiştir. Romanın adı Kırım Türklerinin hilâli uğurlu saymaları inancından yola çıkılarak seçilmiştir. Yazar bu inancı romanda şöyle açıklar;

Yeni ay doğduğunda (...) Evvel zamanlarda han ordusu sefere çıkmak için hilâlin doğuşunu beklemiş. Hilâl göründü mü, o gün sefer için kutlu bir gün sayılıp yollara düşülmüş... Moskof’un üstüne o kutlu günde gidilirmiş.⁶

Kırım Harbi’nin Türk romanına doğrudan yansıdığı örnekler kısıtlıyken dolaylı şekilde yansıdığı örnekler fazladır. Çakır Kırım Harbi’ni ele aldığı çalışmasında Kırım Harbi ile birlikte Türk toplumunda yabancı askerlerin aktif şekilde yer almaya başladığını ve bu askerlerin toplumun eğlence zevklerini değiştirerek Tanzimat romanında sıklıkla karşımıza çıkan didon ve alafranga tiplere temel oluşturduğunu belirtir.⁷ Kırım Harbi ile birlikte ülkemize gelerek geleneklerimizde birtakım değişikliklere yol açan yabancı askerler Ahmet Mithat’ın *Felâton Bey ile Rakım Efendi* romanındaki Felâton Bey ile Recai zade Mahmut Ekrem’in *Araba Sevdası* romanındaki Bihruz Bey’e ilham kaynağı olabilir. Türk geleneklerini ve Türk dilini küçümsemek, alafranga usulde şık giyinmek, Beyoğlu’ndaki eğlence mekânlarında müsri fçe paralar harcamak zaman içinde yalnızca yabancı askerlerde değil alafrangalığa özenen Türklere de görülür. Kırım Harbi roman türüne yalnızca Kırım Türkleri aracılığıyla değil sosyal ve kültürel yaşamı değiştirmesiyle de aksetmiştir.

93 Harbi’nin Edebiyatımıza ve Roman Türüne Etkileri

Rumi, takvimde 1293 yılına tekabül ettiği için 93 Harbi adı verilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı- Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılın ikinci yarısında yaptığı en önemli ve yıkıcı harptir. 93 Harbi hem Türk harp tarihini hem de Türk harp edebiyatını derinden etkiler. Rusya Osmanlı Devleti’ne bağlı azınlıkların haklarını koruma bahanesi altında Osmanlı toprak bütünlüğünü bozup parçalamak ve Bal-

6 Sevinç Çokum, *Hilal Görününce-Bir Kırım Romanı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), 15.

7 Çakır, “Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler I: Kırım Harbi (1853-1856)”, 1835.

kanlardaki egemenlik ve nüfuz sahasını genişletmek amacıyla 1877'de Osmanlı Devleti'ne saldırır. Savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlı ordusu ağır bir yenilgiye uğradıktan sonra Balkanlardaki hâkimiyetini kaybeder. Balkanlardaki Osmanlı halkının büyük çoğunluğu göç etmek zorunda kalır. 93 Harbi'nde meydana gelen Plevne Kuşatması, Osman Paşa ordusunun gösterdiği direnç, Aziziye Tabyasında Nene Hatun'un kahramanlıkları toplum hafızasına yerleşir.

93 Harbi'nin edebiyata tesiri Kırım Harbi'nden çok daha geniş olur. Özellikle Namık Kemal başta olmak üzere birçok şair ve yazar eserlerinde 93 Harbi'ne yer verir. Namık Kemal *Vatan Mersiyesi*, *Vâveylâ* ve *Hilal-i Osmani* adlı şiirlerinde 93 Harbi yıkımı ve bu yıkım karşısında hissettiklerini dile getirir. Çılgılık anlamına gelen *Vâveylâ* şiirinde acı ve üzüntüyle yakarır. Rezaizade Mahmut Ekrem'in de 93 Harbi konulu şiirleri bulunmaktadır. Dönemin gazete ve dergilerinde şiirlerin yanı sıra halkın gönüllü olarak orduya katılmalarını teşvik eden yazılar yayımlanır. 93 Harbi ardından yaşanan göç ve ölümler mersiye ve ağıt olarak edebi ürünlere yansır. 93 Harbi şiir türüne olduğu gibi roman türüne de önemli ölçüde akseder; meydana geldiği dönemden yıllar sonra Hayrettin Ziya'nın *Dadaş Kız* (1939), Şemsettin Ünlü'nün *Yukarışehir* (1987) ve *Toprak Kurşun Geçirmez* (1988), Ahmet Dumlu'nun *Meysun Ana* (1990) ve M. Talat Uzunyaylalı'nın *Efsane Kadın Nene Hatun* (2006) adlı romanlarında karşımıza çıkar.⁸

Memuriyet görevi sebebiyle Anadolu şehirlerini gezip gören ve gördüklerine romanlarında yer veren Hayrettin Ziya *Dadaş Kız* adlı romanında Güllü ve Kadir adlı iki Anadolu gencinin aşk öyküsünün arka planında 93 Harbi'nin halk üzerindeki etkisine değinir. Evlenmeyi planlayan Güllü ve Kadir 93 Harbi'nin patlamasıyla ayrılmak zorunda kalır. Kadir silahaltına alınınca Güllü de peşinden gider. Yazar romanın başkişisi Güllü'ye erkeksi nitelikler atfeder. Güllü bir erkek gibi harbe katılarak düşmanla savaşır, yalnızca erkeklere verilen "dadaş" lakabını alır. Erkeklerin ön planda olduğu çoğu harp romanının aksine roman başkişisinin bir kadın olması dikkat çekici bir ayrıntı olarak göze çarpar. Kadir harpte düşmanla savaşırken öldürülür, Güllü ise Kadir'in intikamını almak isterken düşman kurşunlarından kurtulamaz. Hayrettin Ziya *Dadaş Kız* romanında bir taraftan maceralı bir aşk hikâyesi anlatırken diğer taraftan 93 Harbi sırasında Kafkas cephesinde Rusların sayıca çoğunlukta olmalarına rağmen Türk ordularının korkmadan cesaretle direnmesini okuyuculara aktarır. Yazar roman boyunca eklediği dipnotlarla harbe dair ayrıntılara yer verir.

8 Mustafa Aydemir, "93 Harbi'nin Türk Romanına Yansımaları", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/2 (2020), 115-132.

Harput'ta doğup büyümüş olan Şemsettin Ünlü bir asker yazardır. Şemsettin Ünlü'nün romanlarında hem Harput'a hem de askerliğ e dair bilgiler bulunmaktadır. Yazar birbirinin devamı olan *Yukarışehir* (1987) ve *Toprak Kurşun Geçirmez* (1988) adlarındaki iki romanında da 93 Harbi'ni işlemiştir. 93 Harbi öncesindeki 1856-1876 yıllarını konu alan *Yukarışehir* (1987) romanı Kırım Harbi'yle de ilişkilidir. 1987 *Orhan Kemal Roman Armağanı* kazanan romanda yukarı şehir ile kastedilen Harput'tur. Yoksul bir Anadolu şehri olan Harput'ta harplerin etkisi derinden hissedilmektedir. Gönüllü olarak Kırım Harbi'ne giden Harput halkının, romandaki ismiyle Yukarışehirliilerin bir kısmı geri dönememiş, geride kalanlar da gidenlerin acısını uzun yıllar hissetmiştir. Romanda babasını Kırım Harbi'nde kaybeden roman başkişisi Dabak Yusuf ile gayrimüslim bir kız olan Hermin arasında gelişen aşk ilişkisinin arka planında 93 Harbi'nin çıkmasına neden olan olaylar üzerinde durulmuştur. Yazar Harput'tan yola çıkarak Anadolu şehirleri ile Anadolu halklarının içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunlara değ inir. Harplere katılmayan gayrimüslim azınlık ekonomik refah yaşarken Müslüman halkın yoksulluğu roman boyunca karşılaştırmalı şekilde aktarılır. Roman Dabak Yusuf'un 93 Harbi'ne katılmasıyla sona erer.

Şemsettin Ünlü *Yukarışehir*'in devamı olan *Toprak Kurşun Geçirmez* (1988) romanında askere alınan Yusuf aracılığıyla 93 Harbi'nin ilerleyişi ile sonuçlarına yer verir. *Toprak Kurşun Geçirmez*'de Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda yaşadığı sorunlar, ordu ve ekonomideki zayıflık, hükümetin gün geçtikçe güç kaybetmesi, azınlıklara verilen haklar ve halkın yaşadığı yoksulluk gibi konular eleştirel bir dille anlatılmıştır. Roman başkişisi Yusuf'un savaştan evine dönüşü ve sevdiği kız Hermin'in ölümüyle son bulur. *Toprak Kurşun Geçirmez*'de gerçek olay ve kişilerle kurgu eş zamanlı ilerler. Yazar kurgu karakter Yusuf'un yanı sıra 93 Harbi'nin Kafkas Cephesi başkomutanı olan Ahmet Muhtar Paşa'yı da detaylı şekilde işler. 93 Harbi'nde Ruslar Doğubeyazıt ve Ardahan'ı işgal edince Ahmet Muhtar Paşa Erzurum'u korumak için harekete geçer. 80 binlik Rus ordusuna karşı 30 bin askeriyle müdafaaya girişen Ahmet Muhtar Paşa Gedikler Muhaberesi ile Yahniler Muhaberesini kazanarak "Gazi" unvanı almıştır. Onun bu askeri zekâsı ve başarılarından romanda hayranlıkla bahsedilir.⁹

Harplerde erkeklerin kadınlara kıyasla daha ön planda tutulduğu bilinen bir gerçektir. Askerlik, kahramanlık, savaş gibi kavramlar erkek cinsiyle eşleştirilmiştir. Harp edebiyatında ve harp romanlarında da çoğu zaman başkişisi erkek iken

9 Nusret Yılmaz, *Türk Romanında Doğu Anadolu*. (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, 2017), 60.

kadınlar yardımcı veya ikincil konuma itilir. Ancak 93 Harbi diğer harplerden farklıdır. 93 Harbi'nde erkeklerle birlikte kadınlar da cepheye koşarak düşmanla savaşmış, Türk kadınının gücünü tüm dünyaya göstermiştir. 93 Harbi'ni ele alan romanların çoğunun başkişisi kadınlardan seçilmiştir.

Köy enstitülü bir yazar olan Ahmet Dumlu'nun *Meysun Ana* adlı romanında başkişisi bir kadındır. *Meysun Ana*'da diğer romanlardan farklı olarak Ermeni mezalimi konu alınır. Yazar roman başkişisi Meysun ve ailesinden yola çıkarak Ermenilerin ihanet ve zulümleri üzerinde durur. Ermeniler 93 Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nin zayıflığından faydalanarak çeşitli cinayetler işleyip suçu masum insanların üzerine atar. Meysun'un babası da masumiyetine rağmen suçlanarak Onnik Çavuş tarafından işkenceyle öldürülür. Onnik Çavuş romanda Ermeni zulümlerinin bir temsilcisi konumundadır. Meysun babasının ölümünden sonra nişanlısı Mehmet'in de askere gitmesiyle yalnız kalır. Meysun'un yaşlılığında I. Dünya Savaşı başlar. Ermeniler Rusların desteklemesiyle toplu katliamlara girişir. Roman Meysun Ana'nın Ermenilerin yakmayı tasarladıkları orduveindeki insanları kurtarmasıyla sona erer. Yazar romanında *Meysun Ana* başlığının altına *Kahraman Türk Kadını* notunu düşer. Meysun Ana kahraman Türk kadınının bir örneğidir; tüm cesaretiyle korkmadan Ermeni mezalimiyle mücadele etmiştir; "Ben Türk anasıyım. Ben ve bütün analar Müslüman Türk Milletinin yoluna canımızı adayan şefkatli, gerektiğinde cesur analarız."¹⁰ Roman 93 Harbi'nin başlangıç yıllarından I. Dünya Savaşı'na değin Ermenilerin Anadolu halkına uyguladıkları zulmü gerçekçi bir dille anlatmıştır.

93 Harbi'nde verdiği cesaret ve mücadele ile hiçbir zaman unutulmayacak kahramanlar arasında yerini alan Nene Hatun (1857-1955) elbette ki edebiyata ve romanlara da konu olur. Erzurumlu yazar Talat Uzunyaylı'nın (1953) *Efsane Kadın Nene Hatun* adlı romanı Nene Hatun'u ele almaktadır. Nene Hatun romanda gerçek kişiliğine uygun şekilde betimlenir. Roman 93 Harbi sırasında Erzurum halkının Osmanlı topraklarını işgale girişen Rus ordularına karşı şehirlerini kurtarmak için kadın-erkek, genç-yaşlı ayrımı yapmadan giriştikleri savunmayı Nene Hatun öncülüğünde anlatır. Nene Hatun kahraman Türk kadınının sembolüdür.¹¹ Nene Hatun ölen kardeşinin kıyafetlerini giyip saçlarını keserek erkek kılığında harbe katılır; hem birçok Rus askerini öldürür hem de Türk askerlerini cesaretlendirir. Rus ordusu geri çekilmek zorunda kalır. Romanda

10 Ahmet Dumlu, *Meysun Ana*. (Erzincan: Erzincan Ticaret Matbaacılık, 1990), 251.

11 Aydemir, "93 Harbi'nin Türk Romanına Yansımaları", 129.

Nene Hatun'un harp bittikten sonraki yıllarına da yer verilir. Nene Hatun yoksul bir yaşam sürerken Yılın Kadını ödülü aldıktan sonra vefat eder. Uzunyaylalı'nın romanında yalnız Nene Hatun değil Ahmet Muhtar Paşa da kurgu olmayan gerçek kişilerden biridir. Roman boyunca Ahmet Muhtar Paşa'nın Erzurum halkıyla duyduğu gurur vurgulanır.

1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin Edebiyatımıza ve Roman Türüne Etkileri

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın son savaşını Yunanistan ile yapar. Dömeke Muhabereleleri, Teselya Savaşı, 313 Harbi gibi farklı isimler de alan Osmanlı-Yunan Harbi Türk harp tarihi ve Türk harp edebiyatı için ayrı bir önem arz eder. Kırım Harbi ve 93 Harbi'nde yenilgilere uğrayan Osmanlı Devleti Osmanlı-Yunan Harbi'nde uzun bir aradan sonra askeri bir başarı elde eder. Osmanlı orduları 1897'de topraklarına bağlı Rumları kışkırtarak isyana teşvik ettiği gerekçesiyle Yunanistan'a karşı açtığı savaşı kazanır. Bu kazanç hem ordu içinde hem toplumda umutların tekrar yeşermesini sağlar.

Harp tarihinde zafer ve başarı getiren savaşlar, yenilgi ve hüsrarla biten savaşlara kıyasla çok daha büyük yankılar uyandırır. Bu durum harp edebiyatı için de geçerlidir. Zafer ve başarıyla sonuçlanan harpler edebi ürünlere hem de daha fazla hem de daha kısa bir sürede akseder. Osmanlı-Yunan Harbi'nin yaşandığı 1897 yılı dergi ve gazete gibi basılı yayın organlarının çoğaldığı, edebi ürünlerin artış gösterdiği bir dönemdir. Dönemin basın dünyası, yazar ve şairleri Osmanlı-Yunan Harbi'ni ilgiyle takip eder. *Mâlûmât*, *Sabah*, *İkdâm*, *Asır* ve *Servet-i Fünun* gibi gazete ve dergilerde Osmanlı-Yunan Harbi'ni konu alan birçok manzume yazılır, çeşitli asker mektupları yayımlanır, hatıratlar basılır.

Osmanlı-Yunan Harbi ile uzun zamandan sonra gelen askerî başarı önce şiir türünde etkisini gösterir, dönemin şairlerinin hemen hepsi harple ilgili şiirler kaleme alır. Dönemin en üretken şairlerin biri olan Tevfik Fikret 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ile ilgili *Hasan'ın Gazası*, *Asker Geçerken*, *Kenan* ve *Kılıç* isimlerinde şiirler yayımlamıştır. Mehmet Emin Yurdakul Osmanlı-Yunan Harbi ve milliyetçilik temalı *Anadolu'dan Bir Ses Yahud Cenge Giderken*, *Yunan Sınırını Geçerken*, *Tirhala Kalesine Bayrak Diktikten Sonra*, *Şehid Yahud Osman'ın Yüreği* vb. birçok şiir yazar. Recaizade Mahmut Ekrem'in *Asker-i Osmâniyân*, *Kırmızı Merkublar*, *Şehid Ezel* ve Abdülhak Hamid'in *Ordu-yı Hümayunda Bir Şair* isimlerinde şiirleri de mevcuttur. Osmanlı-Yunan Harbi'ndeki başarı şiirle birlikte farklı türlerde de etkisini gösterir. Bu etki Samipaşazâde Sezai'nin *Bir Yunan Generalinin Tefekkürat ve Tahayyülatı*, Nijat Ekrem'in *Osmanlılarda Muhabbet-i Vataniyye*, Ahmet

Hikmet'in *Nakiye Hala*, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Osman* adlı eserlerinde görülür.¹² Osmanlı-Yunan Harbi'nin roman türüne yansımaları Kırım Harbi ve 93 Harbi'nin aksine uzun yılları bulmayıp savaşla benzer zamanlarda gerçekleşir. Dönemin roman yazarları böyle bir askeri başarıyı görmezden gelmez. Osmanlı-Yunan Harbi Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* (1897), Ahmet Rasim'in *Asker Oğlu* (1898), Ahmet Zühtü'nün *Şanlı Asker* (1898) ve Fazlı Necip'in *Dilâver* (1901) adlı romanlarında karşımıza çıkar.¹³

Toplum faydası gözetilen bir yazar olan ve 1870'lerden 1900'lere değin toplumu ilgilendiren hemen her konuda eser yayımlayan Ahmet Mithat Efendi tarihi konulara ve özellikle askerlik kavramına ayrı bir değer verir. 1897'de *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilen *Gönüllü* romanı adından da anlaşılacağı üzere Osmanlı-Yunan Harbi'ne gönüllü olarak katılan askerleri ele alır. Romanın ilk basımının kapağında "milli roman" ibaresi vardır. Roman Osmanlı-Yunan Harbi'nin çıkacağı haberinin duyulmasıyla başlar. Roman başkişisi Recep Köso adında bir Arnavut'tur. Recep Köso sevdiği kadın Filomene ile evlenmeden Yunanlılar yüzünden Teselya'dan göç etmek zorunda kalır. Filomene Kostas adlı bir Yunan ile evlenir. Recep Köso Osmanlı-Yunan Harbi'ne gönüllü katılarak önemli başarılar kazanır. Filomene kocası Kostas'ın oğlunu öldüreceği gerekçesiyle Osmanlı askerlerinden yardım istediği sırada Recep Köso ile karşılaşır. Kostas bir Osmanlı askeri tarafından öldürülür. Filomene oğlunun babasının Recep olduğunu söyler. Recep ve Filomene yıllar sonra kavuşur.

Ahmet Mithat Efendi *Gönüllü* romanında başkişisi Recep Köso aracılığıyla Osmanlı-Yunan Harbi'ni ele alırken askerlik ve savaş konularıyla ilgili görüşlerini açıkça dile getirir. 30'lu yaşlarında bir Arnavut olan Recep Köso'nun Osmanlı-Yunan Harbi'ne gönüllü katılmak istemesi önemlidir çünkü Ahmet Mithat'a göre gönüllü askerlik zorunlu askerlikten çok daha kutsaldır. Yazarın Recep Köso'yu Türk değil Arnavut olarak seçmesi ise gayrimüslim azınlıkların gönüllülük esasıyla harplere katılmalarını istediğini gösterir. Romanda Ahmet Mithat sürekli olarak asker-millet anlayışını vurgular; Osmanlı ordusu asker-millet anlayışına sahip olduğu için harpte başarılı olmuştur. Yunan orduları ise asker-millet değil aksine eşkiyalardan oluşmaktadır. Recep Köso'nun başıbozuk değil üniforma gi-

12 Şener Şükrü Yiğitler, "Türk Savaş Edebiyatında Ayrıcalıklı Bir Zafer: Teselya Savaşı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 34/Sayı 2 (2017), 167-180.

13 Adı geçen romanların ilk yayım tarihleri sorunludur. Romanlar Rumi takvime göre kaleme alındığı için miladi takvime dönüştürme sırasında farklılıklar göze çarpar. *Gönüllü* (1897), *Asker Oğlu* (1898), *Şanlı Asker* (1898) ve *Dilâver* (1901) adlı romanların ilk yayım tarihleri konusunda Yiğitler kaynak alınacaktır. Yiğitler, "Türk Savaş Edebiyatında Ayrıcalıklı Bir Zafer: Teselya Savaşı", 169.

yerek düzenli orduya dâhil olması da dikkat çekicidir. Düzenli ordu her zaman daha faydalıdır.¹⁴

Osmanlı-Yunan Harbi'ni ele alan bir başka roman da Ahmet Rasim'in 1897'de *Musavver Malumat* gazetesinde "ahlâk-ı milliyeyi musavver hikâyedir" notuyla yayımladığı *Asker Oğlu* romanıdır. *Asker Oğlu* askerliğin kutsal bir görev olduğunu vurgulamak amacıyla kaleme alınmıştır. Romanın başkişisi Yüzbaşı Yusuf 93 Harbi'nde şehit olmuş bir babanın oğludur. Osmanlı-Yunan Harbi'ne katılması için emir alan Yusuf'ta babasının etkisiyle görev bilinci had safhadadır. Yusuf askere gideceği için üzülen eşi ve annesine "Vazife her şeyden büyük değil mi?"¹⁵ diye sorarak askerlik görevinin bütün her şeyden daha üstün olduğunu vurgular. Yusuf'un cepheden gönderdiği mektuplarda da vatan aşkının bireysel duygulardan daha üstün tutulduğu görülür. Osmanlı ordusunun zafer kazanmasıyla gerginlik içinde bekleyen Osmanlı halkı büyük bir sevinç yaşar. Görevini başarıyla tamamlayıp evine dönen Yusuf herkes tarafından takdirle karşılaşır. Ahmet Rasim romanında harbin olumsuz yönlerinden ziyade askerlik kurumunun yüceliği üzerinde durmuştur. Askerlik bir erkeğin yaşamında aileden de önce gelen en önemli kavram olarak kabul edilir; harbe gidecek bir erkek üzüntü yerine sevinç duymalıdır çünkü vatani için savaşıma imkânı bulmuştur. Yazarın roman kişisi aracılığıyla dile getirdiği bu düşünceler Osmanlı toplumunda askerliğe bakışın açık bir göstergesidir.

1898'de *Sabah* gazetesinde tefrika edilen *Şanlı Asker* savaş muhabirliği de yapmış olan Abdullah Zühtü'nün Osmanlı-Yunan Harbi sırasında cephedeki gözlemlerini de içeren bir harp romanıdır. *Şanlı Asker* romanı Osmanlı-Yunan Harbi ile ilgili gerçekçi betimlemelere sahiptir. "Bir Subayın Hatıra Defterinden", "Raik'in Defterinden" gibi bölümlere sahip olan romanda başkişi Raik'i askerlik celbi gelmediği için hayıflanırken buluruz. Raik celbin gelişiyile büyük bir mutluluk yaşar. Babası ve dedesi de asker olan Raik için askerlik çok kutsal bir görevdir. Cepheye giden Raik vatani için tüm gücüyle savaşır. Cephede Mustafa Onbaşı'nın Raik'in amcası sayılan Nüzhet tarafından büyütüldüğü ortaya çıkar. Raik düşman kurşunuyla yaralanarak sakat kalınca sevgilisi Cemile Hanım ile evlenemeyeceğini düşünür ancak Cemile'nin gözünde Raik vatanını koruma uğruna canını hiçe sayan bir kahramandır. Raik ve Cemile Mustafa Onbaşı'nın kıydığı nikâhla evlenir.

14 Şener Şükrü Yiğitler, "Ahmet Midhat Efendi'nin Askerlik ve Savaşa Dair Görüşleri." *Bilgi - Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 94 (2020), 137-157.

15 Ahmet Rasim, *Asker Oğlu* (İstanbul: Arba Yayınları, 1998), 22.

Abdullah Zühtü *Şanlı Asker* romanında Raik ve çevresindeki kişiler aracılığıyla militarist düşüncelerini aktarmıştır. Romanda Yunanlıların eşkıyaca davranışlarına karşılık Osmanlı askerinin asıllığı yüceltilir. Raik'in celp gelmediği için mutsuz olması, annesinin Raik'e askerliği öven nasihatler vermesi, Cemile'nin satılanıp gazi olan Raik ile gurur duyması gibi birçok öge okuyuculara askerliği teşvik etmek içindir. Raik'in annesinin şu cümleleri askerliğe verilen önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir;

(...) bir Osmanlı, askerlik ne demek olduğunu bilmeli. Asker olmağa hazırlanmalıdır. Bütün ecdadının asker olduğunu düşünmeli. Bütün kalbin, bütün fikrin, bütün mevcudiyetin askerlikte olmalıdır.¹⁶

Selanikli yazar Fazlı Necip'in *Asır* gazetesinde 1897-1898 yıllarında tefrika edilen *Dilâver* adlı romanı 1901'de kitaplaştırılarak basılır. Yazar romanda bir aşk üçgeni çevresinde Osmanlı-Yunan Harbi ile ilgili bilgiler verir. Roman, başkişi Dilâver ve birkaç köylü erkeğin askere uğurlanmasıyla başlar. Dilâver ve köyün gençlerinden Hüseyin geçmişte köyün zengin kızı Binnaz'dan ötürü birbirine düşman kesilmiştir. Yazar Dilâver-Binnaz-Hüseyin üçlüsü arasındaki aşk ilişkisinden bahsettikten sonra Osmanlı-Yunan Harbi'nde Osmanlı ordularının gücü ve kazanılan zaferin büyüklüğü üzerinde durur. Dilâver muhaberede vurulur, Hüseyin ise Dilâver'in öldüğü haberini yayarak Binnaz'la nişanlanır. Dilâver'in kurşun yarası sırtında olduğu için hastanedeki insanlar onun düşmandan kaçarken vurulduğuna inanır. Düşmandan kaçarken vurulan bir asker korkusuz bir gazi değil korkak bir hain olarak kabul edilir. Dilâver kendisini vuranın Yunanlı bir düşman değil Hüseyin olduğunu anlar. Köye dönüp Binnaz'la evlenir ancak Binnaz'ın sahip olduğu olumsuz özelliklerden dolayı pişmanlık duyup boşanır ve kendisini seven iyi yürekli başka bir kadın bulur.

Fazlı Necip'in *Dilâver* romanında askerliğin kutsal bir görev olmasının yanı sıra toplumsal statüyü arttırıcı bir rol oynadığı üzerinde durur. Romanda askerliğini yapmış erkek ile yapmamış erkek arasında büyük farklar olduğu belirtilir; askerliğini yapmış erkek istediklerine daha kolay ulaşır ve toplum tarafından daha çok kabul görür. Askerlik yapmayan veya askerliği sırasında savaşmayıp düşmandan kaçan erkek toplum dışına itilerek dışlanır. *Dilâver* esasında bütünüyle bir harp romanı olmaktan ziyade Dilâver-Binnaz-Hüseyin adlı kişiler arasındaki aşk ilişkisine yoğunlaşan popüler bir romandır. Osmanlı-Yunan Harbi romanın yalnızca küçük bir kısmını kapsar.

16 Abdullah Zühtü, *Şanlı Asker*, (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1966), 11.

Sonuç

“Harbin Edebiyata Yansması: 19. Yüzyılın İkinci Yarısındaki Savaşları Romanlardan Okumak” başlıklı çalışmamızda 1850-1900 yılları arasında Osmanlı Devleti’nde meydana gelen savaşlar ile bu savaşların Türk edebiyatına ve romanlarına yansmaları üzerinde durulmuştur. Harpler toplum üzerinde derin izler bırakan olaylardır. Edebiyat çoğu zaman toplumun bir aynası işlevi gördüğü için topluma ait hemen her olay edebi ürünlerde yansmasını bulur. Harpler de bu olayların başında gelmektedir. Batıda köklü bir geçmişi olan harp edebiyatı kavramı bizim edebiyatımız için görece yenidir. Türk tarihinde geniş yer kaplayan harplerin modern Türk edebiyatına yansması ise sınırlıdır. Harpler 19. yüzyıla kadar gazavatnâme, fetihnâme ve zafernâme gibi geleneksel formlarda sıklıkla karşımıza çıkarken 19. yüzyılda batı etkisindeki modern Türk edebiyatıyla form değiştirerek roman, öykü, tiyatro gibi türlerde varlık göstermeye başlar. Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılın ikinci yarısında yaptığı Kırım Harbi, 93 Harbi ve Osmanlı-Yunan Harbi hemen her edebi türde karşılığını bulmuştur. En çok şiir türünde varlığını hissettirmekle birlikte adı geçen harpleri konu alan romanlarımızın sayısı da az değildir.

Çalışmamız kapsamında ele alınan Sevinç Çokum’un *Hilal Görününce*, Hayrettin Ziya’nın *Dadaş Kız*, Şemsettin Ünlü’nün *Yukarışehir* ve *Toprak Kurşun Geçirmez*, Ahmet Dumlu’nun *Meysun Ana*, Talat Uzunyaylalı’nın *Efsane Kadın Nene Hatun*, Ahmet Mithat Efendi’nin *Gönüllü*, Ahmet Rasim’in *Asker Oğlu*, Abdullah Zühtü’nün *Şanlı Asker* ve Fazlı Necip’in *Dilâver* adlı romanları farklı yıllarda ve farklı yazarlar tarafından kaleme alınıp farklı savaşları konu edinmelerine rağmen ortak özellik ve çıkarımlara sahiptir. Öncelikle adı geçen romanların tamamı Türk milliyetçiliği ideolojisi çerçevesinde kaleme alınır. Yazarlar roman kişileri aracılığıyla Türk askerlerini överek düşman askerlerini eleştirir. Türk askerleri düşman askerlerden daima daha iyi, daha onurlu ve daha fedakâr resmedilir. Romanların hepsinde askerlik görevi desteklenir, özellikle gönüllü askerlik kavramı yüceltilir; devlet tarafından askere çağırılanlardan ziyade kendi istekleriyle gönüllü olarak askerliği seçenler daha makbul tutulur. Askerliğin kutsallığını temel alan romanlarda vatan sevgisi ve askerlik vazifesi, aile ve aşk gibi bireysel duygulara her zaman tercih edilir. Kahramanlar vatanları uğruna sevdiklerinden ayrılma noktasında bir an bile tereddüt etmez; tereddüt edenlere ise olumsuz gözle bakılır.

Gerçek ile kurgunun iç içe geçmesi romanların tümünde ortaktır. Yazarlar gerçek hayatta meydana gelmiş savaşlar ile Osman Paşa gibi komutanlar ve

Nene Hatun gibi kahramanları ele alırken mutlaka kurgusal bir aşk hikâyesine de yer verir. Romanlarda sunulan aşk hikâyelerin hepsi psikolojik derinlikten uzak ve yüzeysel betimlenir; aşk hikâyelerinde erkek kahraman silahaltına alınarak düşmanla savaşırken kadın kahramana sevdiğinin askerden dönüşünü bekleme görevi verilir. Erkek cinsi çoğu zaman cephede aktif olarak savaşırken kadın cinsi genellikle cephe gerisinde pasif bir rol üstlenir ancak cinsiyetlere atfedilen bu rollerde romanlara göre farklılık göze çarpar; Hayrettin Ziya'nın *Dadaş Kız*, Ahmet Dumlu'nun *Meysun Ana*, Talat Uzunyaylalı'nın *Efsane Kadın Nene Hatun* romanları başkahramanın aktif kadınlar olması yönüyle diğer romanlardan ayrılır.

Romanların yazılış tarihleri ile ele aldıkları savaşlar arasında uzun yıllar olması bir başka ortak özelliktir. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ni ele alan Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü*, Ahmet Rasim'in *Asker Oğlu*, Abdullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* romanları dışındaki romanlar ele aldıkları savaşlardan uzun yıllar sonra kaleme alınmıştır. Bu noktada zaferle sonuçlanan savaşların edebiyata yansımalarının, yenilgiyle sonuçlananlara kıyasla çok daha kısa sürede gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Yazarlar romanlarında yalnızca cephede olup bitenlere değil cephe gerisinde yaşananlara da değinmektedir; romanların birkaçında savaşlarda cephe gerisinde Türk halkının yaşadığı yoksulluklar ve çektikleri sıkıntılara da rastlamaktayız. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ikinci yarısında yaptığı savaşlar Türk edebiyatı ve Türk romanında yansımalarını bulmuştur. İncelediğimiz romanlar birtakım farklılıklarla birlikte sahip oldukları birçok ortak özellikle Türk harp edebiyatı kapsamında değerlendirilen edebi ürünlerdir.

Kaynakça

Abdullah Zühtü. *Şanlı Asker*. İstanbul: Ülkü Basımevi, 1966.

Ahmet Mithat Efendi. *Gönüllü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

Ahmet Rasim. *Asker Oğlu*. İstanbul: Arba Yayınları, 1998.

Argunşah, Hülya. *Türk Edebiyatında Tarihi Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.

Aydemir, Mustafa. "93 Harbinin Türk Romanına Yansıması." *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/2, 2020, s. 115-132.

Coşkun, Sezai. "Sevinç Çokum'un Romanlarında Kültürel Meseleler ve Milli Kültür Unsurları." *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, 2009, s. 281-299.

Çakır, Ömer. “Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler I: Kırım Harbi (1853-1856).” *Turkish Studies* Yıl 4, Sayı -III, 2009, s. -1823 1874.

Çokum, Sevinç. *Hilal Görününce-Bir Kırım Romanı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2020.

Duman, Harun. “Savaş Edebiyatı.” *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 58, Sayı 1, 2018, s. 99-110.

Duman, Haluk Harun - Güreşir, Salih Koralp. “Yeni Türk Edebiyatı’nın Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911).” *Turkish Studies* Yıl 4, Sayı 2009 ,1, s. 77-29.

Dumlu, Ahmet. *Meysun Ana*. Erzincan: Erzincan Ticaret Matbaacılık, 1990.

Fazlı Necip. *Dilâver*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.

Hayrettin Ziya. *Dadaş Kız*. Trabzon: Yeniyol Basımevi, 1939.

Morkoç, Ayvaz. “Sevinç Çokum’un Hilal Görününce Romanında Kırım Türkleri.” *Turkish Studies*, Yıl 6, Sayı 4, 2011, s. 221-231.

Özdeş, Oğuz. *Tuna Nehri Akmam Diyor*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1983.

Özgül, Metin Kayahan. “Harp Edebiyatına Harbî Bir Bakış.” *Çankırı Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu*. 1/ 1-18, Ankara: Berikan Yayınevi, 2014.

Şen, Cafer. *1897 Osmanlı-Yunan Muhârebesi’nin Türk Edebiyatındaki Akisleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Şen, Nurcan. “78–1877 Osmanlı-Rus Harbi’nin Edebiyatımızdaki Akisleri.” *Çankırı Türk Harp Edebiyatı Konulu I. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2014.

Uçak, Nurcan. *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nin Türk Edebiyatındaki Akisleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Uzunyaylalı, Mehmet Talat. *Efsane Kadın Nene Hatun*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2006.

Ünlü, Şemsettin. *Toprak Kurşun Geçirmez*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.

Ünlü, Şemsettin. *Yukarışehir*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.

Yılmaz, Nusret. *Türk Romanında Doğu Anadolu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Doktora Tezi, 2017.

Yiğitler, Şener Şükrü. "Türk Savaş Edebiyatında Ayrıcalıklı Bir Zafer: Teselya Savaşı." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 2, 2017, s. 167-180.

Yiğitler, Şener Şükrü. "Ahmet Midhat Efendi'nin Askerlik ve Savaşa Dair Görüşleri." *Bilig - Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 94, 2020, s. 137-157.